

ข้อเสนอเชิงนโยบายในการบริหารจัดการ โปรแกรมฟื้นฟูผู้ต้องขังคดียาเสพติดในเรือนจำ Policy Proposal for the Administration of Rehabilitation Programs for Drug Offenders in Prisons

อารีลักษณ์ สินธพพันธุ์*

Areelak Sintoppant

นวกัทร ณรงค์ศักดิ์**

Navapat Narongsak

■ บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงปัญหา อุปสรรค และความสำเร็จในการฝึกวิชาชีพและการจัดโปรแกรมฟื้นฟูผู้ต้องขังคดียาเสพติดของกรมราชทัณฑ์ และเพื่อนำเสนอเชิงนโยบายในการบริหารจัดการโปรแกรมการฟื้นฟูผู้ต้องขังคดียาเสพติดให้เหมาะสม ให้ผู้ต้องขังมีงานทำและลดการกระทำผิดซ้ำ โดยใช้การศึกษาเชิงคุณภาพ ได้แก่ การวิจัยเอกสาร การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการศึกษานี้พบว่า ข้อกฎหมายเกี่ยวกับยาเสพติด มีผลต่อจำนวนการเข้ามาของผู้ต้องขังควรมีบทลงโทษที่ชัดเจน และบังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มงวด และเป็นธรรม เพราะมีผลต่อการทำงานของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในการบำบัดฟื้นฟูพฤติกรรมผู้ต้องขังคดียาเสพติดและควรเข้ารับโปรแกรมการบำบัดฟื้นฟูก่อนการฝึกวิชาชีพ เพื่อให้เข้าใจตนเองและปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การฝึกวิชาชีพควรสอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน โดยเฉพาะในท้องถิ่นของผู้ต้องขัง เพื่อให้ผู้พ้นโทษสามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพได้

* นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาอาชญาวิทยาและการบริหารงานยุติธรรม มหาวิทยาลัยรังสิต

Doctor of Philosophy Program in Criminology and Justice Administration, Rangsit University

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะอาชญาวิทยาและการบริหารงานยุติธรรม มหาวิทยาลัยรังสิต

Asst. Prof. Department of Criminology and Justice Administration, Rangsit University

Received: 8 July 2025 Revised: 5 August 2025 Accepted: 7 August 2025

อบรมเจ้าหน้าที่หรือจ้างผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านเพิ่มขึ้น เพื่อให้การบำบัดฟื้นฟูมีประสิทธิภาพมากขึ้น การฝึกอาชีพและโครงการในโปรแกรมการฟื้นฟูควรเน้นให้ผู้ต้องขังมีอาชีพติดตัวและมีเงินเลี้ยงชีพ เพื่อป้องกันการกลับไปกระทำผิดซ้ำ ครอบครัวยุวมชน และสังคมควรรื้อให้โอกาสผู้พ้นโทษแล้ว และช่วยกันดูแลสอดส่องคนในชุมชน เพื่อลดความเสี่ยงที่จะเกิดผู้กระทำผิดคดียาเสพติดในอนาคต

คำสำคัญ: ข้อเสนอเชิงนโยบาย, การบริหารจัดการ, โปรแกรมฟื้นฟูผู้ต้องขัง, คดียาเสพติด

■ Abstract

This study aims to examine the challenges, obstacles, and successes of vocational training and rehabilitation programs for drug-related inmates under the Department of Corrections, and to propose policy recommendations for enhancing program effectiveness. The ultimate goals are to improve inmates' employment opportunities and reduce recidivism. A qualitative research methodology was employed, including document analysis, non-participant observation, and in-depth interviews. The findings indicate that drug-related legislation significantly affects inmate populations. Effective rehabilitation requires clear legal penalties, consistent and fair enforcement, and strong support from correctional officers. Additionally,

rehabilitation should precede vocational training to foster self-awareness and behavioral change among inmates. Vocational training should be aligned with labor market demands, particularly in inmates' local communities, to enhance post-release employment prospects. To improve rehabilitation outcomes, it is essential to provide staff training or recruit specialized professionals. Programs should emphasize sustainable skill development and income-generating opportunities to reduce recidivism. Furthermore, the successful reintegration of ex-convicts requires support from families, communities, and society to minimize the risk of future drug-related offenses.

Keyword: Policy Proposal, Management, Inmate Rehabilitation Program, Drug-related Offenses

■ บทนำ

ปัญหาเสพติดจัดเป็นปัญหาร้ายแรงในอันดับต้น ๆ ของประเทศ ก่อให้เกิดความเสียหายทั้งผู้เสพ ครอบครัว สังคมส่วนรวมประเทศชาติ และนับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้น ปัจจุบันยาเสพติดระบาดไปทั่วทั้งประเทศและเข้าถึงง่าย เนื่องจากโดยสภาพทำเลที่ตั้งของประเทศไทยซึ่งตั้งอยู่ตรงกลางของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นประเทศที่มีเสรี

ทางการค้าจึงเป็นเส้นทางผ่านและลำเลียงยาเสพติด ด้านกลุ่มผู้เสพมีการแพร่ระบาดขยายฐานจากกลุ่มผู้ใช้แรงงาน ผู้ขับรถยนต์และเกษตรกรไปสู่กลุ่มผู้ว่างงานและกลุ่มนักเรียนนักศึกษา ซึ่งมีแนวโน้มสูงขึ้น ทำให้ประเทศต้องสูญเสียพลเมืองและเยาวชนที่เป็นกำลังของชาติไปเป็นจำนวนไม่น้อย เนื่องจากยาเสพติดทำลายทั้งสุขภาพและอนาคต ตลอดจนถึงขั้นการสูญเสียชีวิตอย่างน่าเสียดาย

อนึ่ง ปัญหายาเสพติดเป็นปัญหาที่บั่นทอนเสถียรภาพของประเทศอยู่ในขณะนี้ ยังเป็นที่มาให้เกิดอาชญากรรม ทั้งผู้เสพติด และผู้ที่ค้าเป็นเครือข่ายขบวนการใหญ่จากการรวบรวมสถิติของสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ป.ป.ส.) ถึงปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดในประเทศ ข้อมูลการเข้ารับการบำบัดตลอดปี พ.ศ. 2564 พบว่า ยาบ้าเป็นประเภทยาเสพติดที่ระบาดมากที่สุดถึงร้อยละ 75 รองลงมาคือ ไอซ์ ร้อยละ 8.6

กัญชาแห้ง ร้อยละ 4.7 นอกจากนี้สำนักงานว่าด้วยยาเสพติดและอาชญากรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Office on Drugs and Crime : UNODC) ยังรายงานในภาพรวมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ว่ายาบ้าแบบเม็ดที่ยึดได้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปี พ.ศ. 2564 มีจำนวนมากกว่า 1 พันล้านเม็ด คิดเป็นน้ำหนักรวม 172 ตัน นับเป็นจำนวนสูงสุดเป็นประวัติการณ์ โดยสูงกว่าเมื่อ 10 ปีที่แล้ว (ที่ยึดได้เพียง 143 ล้านเม็ด) นอกจากนี้ผู้กระทำผิดคดียาเสพติดที่ได้รับการจับกุมและผ่านขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรมในชั้นศาลแล้ว มีเป็นจำนวนมาก ข้อมูลจากกรมราชทัณฑ์ ณ วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2568 รายงานว่ามีจำนวนผู้ต้องขังคดียาเสพติดมากถึง 208,386 ราย คิดเป็นร้อยละ 71.09 ของผู้ต้องขังทั่วประเทศ (ข้อมูลภายหลังจากการปรับปรุงกฎหมายยาเสพติด)

ตารางที่ 1 รายงานสถิติผู้ต้องราชทัณฑ์คดี พ.ร.บ. ยาเสพติดทั่วประเทศ สํารวจ ณ วันที่ 1 มกราคม 2568

ประเภท	ชาย	หญิง	รวม	ร้อยละ (%)	ร้อยละ (%) เทียบผู้ต้องขังทั่วประเทศ
1. นักโทษเด็ดขาด	132,909	17,338	150,247	73.932	53.509
2. ผู้ต้องขังระหว่าง	44,818	5,308	50,126	24.666	17.852
2.1 อุทธรณ์-ฎีกา	29,019	3,295	32,314	15.901	11.508
2.2 ใต้สวน-พิจารณา	3,169	496	3,665	1.803	1.305
2.3 สอบสวน	12,630	1,517	14,147	6.961	5.038
3. เยาวชนที่ฝากขัง	9	0	9	0.004	0.003
4. ผู้ถูกกักกัน	17	3	20	0.010	0.007
5. ผู้ต้องกักขัง	2,420	400	2,820	1.388	1.004
รวมผู้ต้องราชทัณฑ์ทั้งสิ้น	180,173	23,049		100.00	72.37

หมายเหตุ. จากสถิติผู้ต้องขังราชทัณฑ์ คดี พ.ร.บ.ยาเสพติดทั่วประเทศ, กรมราชทัณฑ์, <http://www.correct.go.th>

ปัญหาดังกล่าว รัฐบาลได้ดำเนินการจัดการกับสงครามยาเสพติดมานานกว่า 30 ปี และจากข้อมูลของสำนักงานว่าด้วยยาเสพติดและอาชญากรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Office on Drugs and Crime: UNODC) ที่กล่าวไว้ใน United Nations Survey on Crime Trends and the Operation of Criminal Justice Systems (UN-CTS) พบว่า ประเทศไทยมีสัดส่วนผู้ต้องขังต่อจำนวนประชากรสูงเป็นอันดับต้น ๆ ของโลก และมีอัตราส่วนผู้ต้องขังคดียาเสพติดเทียบกับจำนวนผู้ต้องขังทั้งหมด สูงที่สุดในโลก โดย United Nations Survey on Crime Trends and the Operation of Criminal Justice Systems (UN-CTS) มีการเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้จาก 55 ประเทศ ซึ่งมีอัตราเฉลี่ยผู้ต้องขังคดียาเสพติดร้อยละ 25 จากจำนวนผู้ต้องขังทั้งหมด แต่ของประเทศไทยเป็นผู้ต้องขังจากคดียาเสพติดถึง 80% กรมราชทัณฑ์ กระทรวงยุติธรรม ได้รับมอบหมายให้ควบคุมผู้ต้องขังตามคำพิพากษาของศาล ไม่ให้หลบหนี แต่นโยบายปัจจุบันเจ้าหน้าที่ต้องดูแลบำบัดฟื้นฟูจิตใจ และอบรมให้เขากลับเป็นคนดีสู่สังคม ถึงแม้ปัจจุบันกฎหมายว่าด้วยยาเสพติดปรับเปลี่ยนให้ผู้เสพเป็น “ผู้ป่วย” ต้องได้รับการบำบัดฟื้นฟูก็ตาม แต่ถึงกระนั้นจำนวนผู้กระทำความผิดคดียาเสพติดที่เข้ามาสู่กระบวนการยุติธรรม สู่กรมราชทัณฑ์ยังคงสูง กระจายไปทุกเรือนจำและทัณฑสถานทั่วประเทศ โดยเฉพาะในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ผู้ต้องขังเหล่านี้เมื่อผ่านขั้นตอนแรกจับ จะเข้าสู่โปรแกรมฟื้นฟูพฤติกรรมที่เหมาะสมกับคดี โดยมีคู่มือการจัดการโปรแกรมการแก้ไขฟื้นฟูผู้ต้องขังตามลักษณะแห่งคดีและพฤติกรรมการกระทำผิด

ที่ใช้เป็นเกณฑ์และเป็นมาตรฐานกลางให้เรือนจำและทัณฑสถานใช้ทั่วประเทศปฏิบัติเพื่อบำบัดฟื้นฟู ให้มีความรู้ทั้งสายสามัญและฝึกวิชาชีพด้านต่าง ๆ ให้มีงานทำเมื่อพ้นโทษ ไม่กลับมากระทำผิดซ้ำ

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้กรมราชทัณฑ์พยายามบริหารจัดการโปรแกรมบำบัดฟื้นฟูต่าง ๆ จัดการฝึกอาชีพในหลายด้าน แต่เนื่องจากจำนวนผู้ต้องขังที่มีมากจนเกินศักยภาพการรองรับของแต่ละเรือนจำ การศึกษาการบริหารจัดการโปรแกรมบำบัดฟื้นฟูผู้กระทำความผิดคดียาเสพติดในเรือนจำ จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจเพื่อค้นคนดีสู่สังคม ตามเป้าหมายของกรมราชทัณฑ์ลดผู้กระทำความผิดคดียาเสพติด สังคมปลอดภัยจากอาชญากรรมให้มากที่สุด

■ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงปัญหา อุปสรรค และความสำเร็จในการบริหารจัดการโปรแกรมฟื้นฟูผู้ต้องขังคดียาเสพติดของกรมราชทัณฑ์
2. เพื่อนำเสนอเชิงนโยบายในการบริหารจัดการโปรแกรมการฟื้นฟูผู้ต้องขังคดียาเสพติดให้เหมาะสม ให้ผู้ต้องขังมีงานทำและลดการกระทำผิดซ้ำ

■ วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ข้อเสนอเชิงนโยบายในการบริหารจัดการโปรแกรมฟื้นฟูผู้ต้องขังคดียาเสพติดในเรือนจำ เป็นการวิจัยแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและความสำเร็จ

ในการบริหารจัดการโปรแกรมการบำบัดฟื้นฟูผู้ต้องขังคดียาเสพติดในเรือนจำ เพื่อนำเสนอเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายในการบริหารจัดการโปรแกรมผู้ต้องขังในคดียาเสพติด ลดการกระทำผิดซ้ำ โดยศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารนโยบายต่าง ๆ โดยใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และสัมภาษณ์แบบเจาะลึก จากผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติการ รวมถึงสัมภาษณ์ผู้ต้องขังคดียาเสพติดก่อนและหลังปล่อยเกี่ยวกับโปรแกรมการฟื้นฟูผู้ต้องขังคดียาเสพติดเพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือในเชิงประจักษ์ ข้อมูลและการวิเคราะห์มีความสมบูรณ์และเหมาะสมกับสภาพปัญหามากที่สุด

■ รูปแบบของการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

1) การศึกษาค้นคว้าเอกสาร (Documentary Research) โดยการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาตรการ คู่มือการฝึกวิชาชีพ และโปรแกรมการบำบัดผู้ต้องขัง กฎระเบียบ กฎกระทรวง ที่เป็นเอกสาร ซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อใช้ในเรือนจำและทัณฑสถานทั่วประเทศ รวมทั้งเอกสารที่เกี่ยวข้องที่พิมพ์เผยแพร่ในลักษณะสื่อสิ่งพิมพ์หรือมีการบันทึกลักษณะของเอกสารแบบอิเล็กทรอนิกส์ เพื่อสำรวจ รวบรวมข้อมูลที่เป็นจริงตามนโยบายที่กรมราชทัณฑ์ปฏิบัติ

2) การวิจัยภาคสนาม (Field Research) ได้แก่

2.1) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับกลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อเก็บข้อมูลที่เป็นความคิดเห็น ทศนะ

มุมมองต่อแนวทางการฝึกวิชาชีพและโปรแกรมบำบัดฟื้นฟูผู้ต้องขังคดียาเสพติด โดยเฉพาะปัญหาและอุปสรรคที่ดำเนินการอยู่ในเรือนจำ และทัณฑสถานทั่วประเทศ

2.2) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participation Observation) เพื่อเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลการฝึกวิชาชีพ และการเข้าอบรมโปรแกรมบำบัดฟื้นฟูผู้ต้องขังทั้งคดีเสพและค้ายาเสพติด

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

1) ผู้บริหาร 6 คน ได้แก่ผู้บริหารในส่วนกลาง ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการโปรแกรมฟื้นฟูผู้ต้องขังคดียาเสพติด ได้แก่ รองอธิบดีฝ่ายพัฒนา ผู้อำนวยการกองพัฒนาพฤตินิสัย ผู้อำนวยการกองบริการทางการแพทย์ ผู้อำนวยการทัณฑสถานหญิงกลาง ผู้อำนวยการทัณฑสถานบำบัดพิเศษกลาง และผู้อำนวยการเรือนจำพิเศษธนบุรี

2) ผู้ปฏิบัติการ 8 คน ได้แก่ เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานระดับผู้อำนวยการส่วน หัวหน้าฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการจัดโปรแกรมฟื้นฟูผู้ต้องขังคดียาเสพติดในเรือนจำและทัณฑสถาน ครูผู้อบรมในเรือนจำและทัณฑสถาน เจ้าหน้าที่ศูนย์เตรียมความพร้อมก่อนปล่อย เจ้าหน้าที่ศูนย์ประสานงานและส่งเสริมการมีงานทำ (Center for Assistance to Reintegration and Employment: CARE)

3) ผู้ต้องขังคดียาเสพติดที่ใกล้พ้นโทษ 10 คน ที่เป็นตัวแทน ได้แก่ กลุ่มฝึกวิชาชีพและเข้าโปรแกรมบำบัดและผู้ต้องขังที่กระทำผิดซ้ำคดียาเสพติด

4) ผู้พ้นโทษและมีงานทำภายหลังพ้นโทษ 5 คน

โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) โดยที่ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์ตามคำถามที่กำหนดไว้ในแบบสัมภาษณ์และมีคำถามปลายเปิด โดยให้มีความยืดหยุ่นแก่ผู้ให้สัมภาษณ์ให้สามารถแสดงความคิดเห็น หรือระบุปัญหาต่างๆ ที่ประสบอยู่อย่างเต็มที่ ซึ่งวางประเด็นคำถามให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการศึกษา เพื่อค้นหาข้อเสนอเชิงนโยบายในการบริหารจัดการโปรแกรมการบำบัดฟื้นฟูผู้ต้องขังคดีอาญาที่ผสมผสานรวมทั้งการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ในการเข้าโปรแกรมบำบัดฟื้นฟูของผู้ต้องขัง และฝึกวิชาชีพต่างๆ

■ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide) เป็นเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับกลุ่มผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติการผู้ต้องขัง และผู้พ้นโทษ ซึ่งใช้ชุดคำถามที่ยืดหยุ่นในการสัมภาษณ์แต่ละคน โดยยึดตามตัวแบบการฝึกวิชาชีพ และโปรแกรมฟื้นฟูผู้ต้องขังทั้งระยะสั้นและระยะยาวที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน มีคำถามปลายเปิดให้ผู้ตอบได้แสดงความคิดเห็นโดยอิสระ โดยแบ่งแบบสัมภาษณ์ออกเป็น 4 ชุด ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ที่ใช้กับผู้บริหาร แบบสัมภาษณ์ที่ใช้กับผู้ปฏิบัติการ แบบสัมภาษณ์ที่ใช้กับผู้ต้องขังคดีอาญา และแบบสัมภาษณ์ที่ใช้กับผู้พ้นโทษ

ทั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดนัดหมายวันสัมภาษณ์และแจ้งให้ผู้สัมภาษณ์ทราบก่อนล่วงหน้าในการสัมภาษณ์ใช้การจดบันทึกข้อมูล บันทึกเสียงสัมภาษณ์ และการสังเกต เพื่อรวบรวม

และวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมกัน โดยก่อนสัมภาษณ์ได้ขออนุญาตผู้ถูกสัมภาษณ์ในการบันทึกข้อมูล และบันทึกเสียงการสนทนาก่อนทุกครั้ง

แบบสอบถามและแนวทางการสัมภาษณ์ได้ผ่านการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายวิจัย และกองพัฒนาพฤตินิสัยกรมราชทัณฑ์ก่อน รวมถึงได้ผ่านขั้นตอนการขอจริยธรรมการวิจัยในคนเรียบร้อยแล้ว (COA. NO. RSUERB2023-035)

■ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการทำการศึกษานี้เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยมีขั้นตอนในการวิเคราะห์ ดังนี้

1. ผู้วิจัยนำข้อมูลโปรแกรมการฟื้นฟูและการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังทั้งหมดมาเป็นตัวตั้ง แล้วนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญมาวิเคราะห์เปรียบเทียบถึงความแตกต่าง เช่น กลุ่มผู้บริหาร สัมภาษณ์ข้อมูลโดยเน้นนโยบายเป็นหลัก

2. นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาแยกประเด็นคำถาม แล้วนำมาเปรียบเทียบความเหมือนหรือความแตกต่างของผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละคน ก่อนนำข้อมูลนั้นไปวิเคราะห์ถึงปัญหาอุปสรรคและความสำเร็จในการปฏิบัติงาน

3. นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาแยกประเด็นคำถาม แล้วนำมาเปรียบเทียบกับข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้อง การวิเคราะห์ข้อมูลกระทำไปพร้อมกันในตอนเก็บข้อมูล รวมถึงพิจารณาความสำเร็จนำเสนอผลการศึกษารูปแบบพรรณนา

4. นำข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งหมด มาวิเคราะห์ตรวจสอบคุณภาพข้อมูล (Data Triangulation) กับวิธีการที่ผู้วิจัยใช้ อันได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม

■ ผลการวิจัย

1. ปัญหา อุปสรรค และความสำเร็จ ในการบริหารจัดการโปรแกรมฟื้นฟูผู้ต้องขัง คดียาเสพติดของเรือนจำ พบว่า

1) จำนวนผู้ต้องขังมากและเข้ามา ไม่พร้อมกัน ทำให้ขั้นตอนการฝึกวิชาชีพและการเข้าโปรแกรมบำบัดไม่เป็นไปตามกระบวนการที่ตั้งไว้ โดยไม่สามารถเลือกโครงการที่ตนเองสนใจได้ สอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญท่านหนึ่ง ดังนี้

“จำนวนผู้ต้องขังคดียาเสพติดเข้าทุกวัน ผู้ต้องขังบางคนเข้ามาแล้ว ต้องเข้าโครงการตามโปรแกรมที่จัดขึ้นขณะนั้น โดยเจ้าหน้าที่เป็นผู้จัดไม่สามารถเลือกเข้าโครงการที่สนใจได้”

2) เวลาของการจัดโครงการเหลื่อมกัน หลายโครงการ และมีการทำสัญญาจ้างงานกับ องค์กรภายนอก ดังผู้ปฏิบัติการกล่าวไว้ดังนี้

“การจัดกิจกรรมตามโครงการซ้ำซ้อนกัน รวมทั้งมีโรงงานจากภายนอกว่าจ้างผู้ต้องขัง ผลิตสินค้า เช่น พับถุงกระดาษ กรวยกระดาษ ที่เอกชนติดต่อเข้ามา”

3) การจัดผู้ต้องขังเข้าสู่การฝึกวิชาชีพ ไม่ตรงตามความต้องการของผู้ต้องขัง และไม่สอดคล้องกับตลาดปัจจุบัน สอดคล้องกับการให้ข้อมูลของผู้ต้องขังดังนี้

“เข้าโครงการชุมชนบำบัดตั้งแต่แรก การฝึกวิชาชีพไม่ได้เลือกตามความสนใจ แต่ก็พอใจ หลักสูตรที่สอนมีน้อย สนใจการฝึกเกี่ยวกับการใช้คอมพิวเตอร์ แต่ไม่ให้ฝึกการใช้ออนไลน์ เนื่องจากกระทำได้ช้า”

4) งบประมาณในการจัดโครงการตามโปรแกรมฟื้นฟูและฝึกวิชาชีพไม่เพียงพอ โดยเฉพาะการจ้างครูฝึกอบรมและอุปกรณ์ที่ใช้ในการฝึกวิชาชีพ สอดคล้องกับผู้ปฏิบัติการท่านหนึ่งกล่าวไว้ดังนี้

“ทางกรมราชทัณฑ์จัดโครงการใหม่ ๆ มาให้เรือนจำปฏิบัติ แต่งบประมาณในการอบรมมีจำกัด”

5) บุคลากรที่เป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน มีไม่เพียงพอต่อการบำบัดฟื้นฟูผู้ต้องขัง คดียาเสพติด เช่น นักสังคมสงเคราะห์และนักจิตวิทยา สอดคล้องกับผู้ปฏิบัติการกล่าวไว้ ดังนี้

“กรมสั่งการให้เรือนจำปฏิบัติ แต่เจ้าหน้าที่ไม่พร้อมคือมีจำนวนน้อย ไม่เพียงพอ ต้องดึงเจ้าหน้าที่จากฝ่ายควบคุม ฝ่ายการศึกษามาช่วย และเรียนรู้เพิ่มเติม”

6) เจ้าหน้าที่ที่ศูนย์ CARE ส่วนมากเป็นเพศหญิง ศูนย์ CARE มีความจำเป็นต้องเพิ่มเจ้าหน้าที่เพศชายที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เพื่อแก้ไขอุปสรรคในการทำงาน เพื่อความคล่องตัวในบางสถานการณ์ สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ปฏิบัติการ ดังนี้

“ต้องการเจ้าหน้าที่ผู้ชายที่จบการศึกษาเฉพาะด้านมาอยู่ที่จุดนี้ จะได้ช่วยงานบำบัดฟื้นฟูตามโปรแกรมได้เต็มที่”

7) การติดต่อสื่อสารระหว่างผู้ต้องขัง ผู้ต้องขังคดียาเสพติดทั้งคดีเสพและคดีค้า มีโอกาสพบปะพูดคุยกันระหว่างทำกิจกรรม บำบัด พื้นฟู และฝึกวิชาชีพ ซึ่งอาจนำไปสู่ การสร้างเครือข่ายและกระทำผิดซ้ำหลังพ้นโทษ สอดคล้องกับคำกล่าวของผู้ต้องขังที่กระทำผิดซ้ำ ดังนี้

“มีกลุ่มเพื่อนที่เคยเป็นผู้ต้องขังติดต่อกัน อยู่หลังพ้นโทษ แต่เมื่อมีเรื่องโควิด เลยประกอบ อาชีพต่อไปไม่ได้ ได้พูดคุยกับเพื่อนคนนี้เป็น ผู้ค้ารายย่อย เลยกระทำผิดอีก”

2. ความสำเร็จในการบริหารจัดการ โปรแกรมฟื้นฟูผู้ต้องขังคดียาเสพติดของ กรมราชทัณฑ์

1) โปรแกรมการฟื้นฟูมีมาตรฐาน ตามหลักสากล โปรแกรมการฟื้นฟูผู้ต้องขัง คดียาเสพติดได้รับการรับรองตามหลักสากล และมีการนำแนวคิดจากต่างประเทศมาปรับใช้

2) เจ้าหน้าที่มีความสามารถและจิตใจ เสียสละ เจ้าหน้าที่ผู้เชี่ยวชาญมีความเข้าใจ ในพฤติกรรมของผู้ต้องขังและทำงานอย่างเต็มที่ เพื่อแก้ไขพฤติกรรมผู้ต้องขัง

3) ผู้บริหารมีความรู้และทัศนคติที่ดี ผู้บริหารมีความเข้าใจในนโยบายของ กรมราชทัณฑ์และมีทัศนคติที่ดีต่อการแก้ไข ฟื้นฟูผู้ต้องขัง

4) กรมราชทัณฑ์สนับสนุนการสร้างสรรค์ โครงการใหม่ ๆ กรมราชทัณฑ์เปิดโอกาสให้ เรือนจำและทัณฑสถานสร้างสรรค์โครงการ ฟื้นฟูพฤติกรรมผู้ต้องขังที่เหมาะสมกับชุมชน ท้องถิ่น

5) หน่วยงานภายนอกให้ความสนใจ และร่วมมือ บริษัทเอกชน และหน่วยงาน

ภายนอกให้ความสนใจในการจ้างงานผู้ต้องขัง และผู้พ้นโทษมากขึ้น

6) การประชาสัมพันธ์ทำให้สังคมเข้าใจ ปัญหา การประชาสัมพันธ์โครงการบำบัดฟื้นฟู ผู้ต้องขังทำให้สื่อและสังคมสนใจและเข้าใจ ปัญหาของเรือนจำและผู้ต้องขังมากขึ้น

7) ผู้บริหารสนับสนุนการมีงานทำหลัง พ้นโทษ ผู้บริหารให้ความสำคัญกับการมีงานทำ ของผู้ต้องขังหลังพ้นโทษ และมีการประชุมกับ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้การดำเนินงาน เชื่อมต่อกันอย่างครบวงจร

3. ข้อเสนอเชิงนโยบายในการบริหารจัดการ โปรแกรมการฟื้นฟูผู้ต้องขังคดียาเสพติด ให้เหมาะสม ให้ผู้ต้องขังมีงานทำและลดการกระทำ ผิดซ้ำ พบว่า

1) ข้อกฎหมายเกี่ยวกับยาเสพติด มีผลต่อจำนวนการเข้ามาของผู้ต้องขัง การแก้กฎหมายเกี่ยวกับการมียาเสพติดไว้ใน ครอบครอง ค้าหรือเสพ ควรมีบทลงโทษที่ชัดเจน และบังคับใช้กฎหมายอย่างเข้มงวด และเป็นธรรม ซึ่งยังผลต่อประสิทธิภาพการทำงาน ของเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้บริหาร ท่านหนึ่งกล่าวว่า

“กฎหมายมีการเปลี่ยนแปลง เดิมได้ กำหนดว่า ผู้มียาเสพติด 1 เม็ด ผิดกฎหมาย เข้าจำคุกในเรือนจำ แต่ปัจจุบันกรณีผู้เสพติด แจ้งกระทรวงสาธารณสุขว่าจะบำบัดก็ไม่ต้อง เข้าสู่เรือนจำ ควรชัดเจน จะได้รู้ว่ากรณีใด เป็นหน้าที่ของกรมราชทัณฑ์”

2) ขั้นตอนการเข้ารับการบำบัด ผู้ต้องขัง คดียาเสพติดควรได้เข้าโปรแกรมการบำบัด ฟื้นฟูก่อน เพื่อให้เข้าใจตนเองและปรับเปลี่ยน พฤติกรรมก่อนฝึกวิชาชีพ สอดคล้องกับผู้บริหาร กล่าวดังนี้

“ผู้ต้องขังจิตเวชมีมากขึ้น ผู้ต้องขังควรได้รับการบำบัดตามโปรแกรมก่อน เพื่อให้รู้ตัวตนก่อน แล้วค่อยฝึกวิชาชีพทีหลัง แล้วไปสู่การฝึกอบรมก่อนปล่อย”

3) การฝึกวิชาชีพควรสอดคล้องกับตลาดแรงงาน ควรฝึกวิชาชีพที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานในท้องถิ่น เพื่อให้ผู้พ้นโทษสามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพได้ สอดคล้องกับคำกล่าวของเจ้าหน้าที่เรือนจำแห่งหนึ่งดังนี้

“ควรฝึกวิชาชีพตามตลาดต้องการ แต่ปัจจุบันที่นี่ยังไม่มีตลาดต้องการ”

4) จัดอบรมเจ้าหน้าที่หรือจ้างผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านเพิ่มขึ้น ควรจัดอบรมเจ้าหน้าที่ทำหน้าที่จัดโปรแกรมบำบัดฟื้นฟูหรือจ้างผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านเพิ่มขึ้น เพื่อให้การบำบัดฟื้นฟูมีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังคำกล่าวของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานดังนี้

“ไม่ได้อยู่ฝ่ายฝึกวิชาชีพ อยู่ฝ่ายการศึกษา แต่ทำได้ หน้าที่หลักทุกคนก็ต้องอยู่เวร ตนเองทำงานเรือนจำมานาน”

5) เน้นให้ผู้ต้องขังมีอาชีพติดตัว โปรแกรมการฟื้นฟูควรเน้นให้ผู้ต้องขังมีอาชีพติดตัวและมีเงินเลี้ยงชีพ เพื่อป้องกันการกลับไปกระทำผิดซ้ำ สอดคล้องกับที่ผู้พ้นโทษกล่าวไว้ดังนี้

“การฝึกอบรมควรเน้นให้มีวิชาชีพติดตัวที่สามารถนำไปเลี้ยงชีพได้ ถ้าออกไปครอบครัวยากจนไม่ได้ ไม่มีกิจการอะไร ก็อยู่ยาก”

6) สังคมภายนอกต้องช่วยกันดูแล ชุมชนและครอบครัวควรช่วยกันดูแลผู้พ้นโทษ เพื่อลดความเสี่ยงที่จะเกิดผู้เสพและผู้ค้ายาเสพติด สอดคล้องกับที่ผู้พ้นโทษกล่าวไว้ดังนี้

“โปรแกรมเป็นเพียงตัวช่วยเท่านั้น มีส่วนน้อยที่ผู้พ้นโทษจะนำความรู้ที่อบรมไปใช้ เพราะผู้ที่เคยเป็นผู้ต้องขังขาดโอกาสทางสังคม”

■ สรุปและอภิปรายผล

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 29 คน โดยแบ่งเป็นผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติการและผู้ต้องขัง รวมถึงผู้พ้นโทษ โดยเบื้องต้นการพัฒนาพหุทัศนะผู้ต้องขังเป็นหน้าที่โดยตรงของกองพัฒนาพหุทัศนะ ซึ่งดูแลทั้งโปรแกรมการแก้ไข 6 หลักสูตรตามนโยบายกรมราชทัณฑ์ (Department of Corrections, Behavior Development Division, 2021) โครงการในพระราชดำริ การจัดการศึกษา การพัฒนาร่างกายและจิตใจ และการฝึกวิชาชีพ ซึ่งผู้ต้องขังที่เข้ามาสู่เรือนจำและทัณฑสถานร้อยละ 80 เป็นผู้ต้องขังคดีอาเสพติด และเข้าโปรแกรมฟื้นฟูซึ่งผลการวิจัยสรุปและอภิปรายได้ดังนี้

1. ปัญหา อุปสรรค และความสำเร็จในการบริหารจัดการโปรแกรมฟื้นฟูผู้ต้องขังคดีอาเสพติดของเรือนจำ

1) จำนวนผู้ต้องขังคดีอาเสพติดที่มากเกินไป เป็นหนึ่งในปัญหาหลักที่เกี่ยวข้องกับการบำบัดฟื้นฟูผู้ต้องขังคดีอาเสพติด จำนวนผู้ต้องขังสูงเกินความสามารถในการจัดการของเรือนจำ ทำให้เกิดปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการโปรแกรมบำบัดฟื้นฟูพฤติกรรมผู้ต้องขัง ไม่สามารถทำให้บรรลุตามวัตถุประสงค์

โครงการได้ทั้งหมด สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของผู้ต้องขังที่กระทำผิดซ้ำคดียาเสพติด และเจ้าหน้าที่ศูนย์ CARE ที่กล่าวว่าเจ้าหน้าที่มีไม่พอกับการบำบัดเฉพาะราย ต้องใช้วิธีกลุ่มบำบัด (Group Therapy) แทน

2) เวลาของการจัดโครงการเหลื่อมกันหลายโครงการ ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับจำนวนผู้ต้องขังที่เข้ามาแต่ละวัน และกระบวนการจัดผู้ต้องขังเข้าโปรแกรมในแต่ละโครงการ โครงการฟื้นฟูมีหลายโครงการที่กำหนดมาจากส่วนกลางต้องทำก่อน และมีโครงการที่เรือนจำสร้างสรรค์ขึ้นทำให้ไม่สามารถเรียงลำดับโครงการต่าง ๆ ให้กับผู้ต้องขังรายใหม่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องได้เลือกตามความสนใจ ซึ่งหมายความว่าผู้ต้องขังมักต้องเข้าร่วมโปรแกรมใด ๆ ก็ตามที่มีอยู่ในขณะนั้นโดยการจัดสรรของเจ้าหน้าที่

3) การจัดผู้ต้องขังเข้าสู่การฝึกวิชาชีพไม่ตรงตามความต้องการของผู้ต้องขัง และไม่สอดคล้องกับตลาดปัจจุบันที่มีการแข่งขันสูง โดยเฉพาะการทำงานที่ต้องใช้ความรู้ทางคอมพิวเตอร์ ซึ่งทางกรมราชทัณฑ์มีการเสริมความรู้ด้านนี้ แต่มีข้อจำกัดในผู้ต้องขังคดียาเสพติด เพราะอาจติดต่อเครือข่ายภายนอกได้ ส่วนการอบรมด้านการขนส่ง (Logistic) ยังไม่มี ซึ่งการขายของออนไลน์ผู้พ้นโทษสามารถทำเองได้ โดยหลีกเลี่ยงปัญหาเรื่องการค้าที่สังคมไม่ยอมรับ สอดคล้องกับทฤษฎีการติดตรา (Labeling Theory) ซึ่งยังคงมีอยู่ในสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

4) งบประมาณในการบริหารจัดการโปรแกรมฟื้นฟูไม่เพียงพอ การแก้ปัญหางบประมาณไม่เพียงพอ ต้องอาศัยการปรับปรุง

นโยบาย การร่วมมือกับภาคเอกชน และการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ และนำตัวอย่างจากต่างประเทศมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับเรือนจำไทย

5) ขาดบุคลากรที่เป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น นักจิตวิทยา และนักสังคมสงเคราะห์ ควรจ้างผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางเพิ่มขึ้น หรือมาทำงานในเรือนจำเป็นครั้งคราว รวมถึงร่วมมือองค์กรเอกชนหรือมูลนิธิที่มีความเชี่ยวชาญเข้ามาช่วยในการบำบัดและฟื้นฟูผู้ต้องขัง

6) เจ้าหน้าที่ศูนย์ CARE เป็นผู้หญิงเสียส่วนมาก ทำให้การทำงานมีอุปสรรคบ้าง การขาดแคลนเจ้าหน้าที่ที่เป็นผู้ชาย การแก้ไขปัญหานี้จำเป็นต้องอาศัยการปรับเปลี่ยนทั้งในด้านการบริหารจัดการบุคลากรและการพัฒนาทักษะของเจ้าหน้าที่ส่วนอื่นมาช่วยงานจัดโปรแกรมฟื้นฟู จึงจะดำเนินงานบำบัดฟื้นฟูได้อย่างมีประสิทธิภาพและปลอดภัยสำหรับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

7) การติดต่อสื่อสารและการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้ต้องขังคดีเสพและคดีค้าผู้ต้องขังทั้งคดีเสพและค้า สนทนากันระหว่างเข้ารับโปรแกรมบำบัดและการฝึกวิชาชีพ การแก้ไขปัญหาการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้ต้องขังในขณะที่เข้าร่วมกิจกรรม ตามโครงการต่าง ๆ อาจไม่สามารถกีดกันได้ จึงควรเสริมสร้างความคิดความเชื่อ ทศณคติที่ดีต่อตนเอง ให้ผู้ต้องขังรู้สึกว่าคุณเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคมออกไปต้องเป็นคนดี และไม่กระทำผิดอีก มีแรงจูงใจในการปฏิบัติตามระเบียบของเรือนจำ ตลอดจนกฎหมายและบรรทัดฐานทางสังคมหลังออกจากเรือนจำ

ความสำเร็จในการบริหารจัดการโปรแกรมฟื้นฟูผู้ต้องขังคดียาเสพติดของกรมราชทัณฑ์

1. โปรแกรมฟื้นฟูมีมาตรฐานสากล ได้รับการรับรองตามหลักสากล โดยนำแนวคิดจากต่างประเทศ เช่น ชุมชนบำบัด (Therapeutic Community: TC) จากสหรัฐอเมริกาและอิตาลี ช่วยลดอัตราการกลับมากระทำผิด (Recidivism) ได้ 30 - 50% มีการปรับระยะเวลาบำบัดให้สั้นกว่าโปรแกรมสากล (6 - 12 เดือน) แต่ยังคงขาดการติดตามผลระยะยาว

2. เจ้าหน้าที่มีความสามารถและจิตบริการ มีความเชี่ยวชาญด้านสังคมสงเคราะห์และจิตวิทยา นำเทคนิคสมัยใหม่มาใช้ เช่น ละครบำบัด, ดนตรีบำบัด เป็นการปรับพฤติกรรมเชิงบวก (Cognitive-Behavioral Theory) ทำงานแบบสหวิชาชีพ และปรับตัวกับข้อจำกัดด้านงบประมาณ

3. ผู้บริหารมีวิสัยทัศน์และทัศนคติที่ดี มีนโยบายแบบ Evidence-Based Policy และ Needs-Based Approach จัดสรรงบประมาณตามความเหมาะสมของเรือนจำ เช่น โปรแกรมเฉพาะกลุ่มผู้ต้องขังหญิง สนับสนุนการทำงานของเจ้าหน้าที่ ลดภาวะหมดไฟ (Burnout) แม้มีปัญหาลดส่วนเจ้าหน้าที่ต่อผู้ต้องขังต่ำกว่ามาตรฐานสากล (1:10)

4. การส่งเสริมโครงการฟื้นฟูที่เหมาะสมกับท้องถิ่นใช้แนวทาง กระจายอำนาจ (Decentralization) และชุมชนเป็นฐาน (Bottom-up) เช่น เรือนจำในพื้นที่เกษตร ฝึกปลูกพืชเศรษฐกิจเรือนจำเขตท่องเที่ยว ฝึกงานบริการ ข้อควรระวังได้แก่ ป้องกันความเหลื่อมล้ำระหว่างเรือนจำและหลีกเลี่ยงการแสวงหาประโยชน์จากผู้ต้องขัง

5. ความร่วมมือจากหน่วยงานภายนอก เช่น โครงการกำลังใจและโครงการพัชรธรรม โดยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าพัชรกิติยาภาฯ ซึ่งช่วยเหลือด้านจิตใจและรายได้ ใช้ธรรมชาติพัฒนาจิตใจผู้ต้องขัง โครงการ TO BE NUMBER ONE โดยทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนราชกัญญา สรั้งวุฒิคุ้มกันยาเสพติดผ่านกิจกรรมสร้างสรรค์ (ดนตรี, กีฬา, ศิลปะ) ซึ่งลดการกระทำผิดซ้ำ การฝึกอาชีพ และแนวคิดสมานฉันท์ (Restorative Justice) แต่ขาดระบบติดตามผลหลังปล่อยตัว ควรประเมินอัตราการกลับมากระทำผิดหรือติดซ้ำ

2. ข้อเสนอเชิงนโยบายในการบริหารจัดการโปรแกรมการฟื้นฟูผู้ต้องขังคดียาเสพติดให้เหมาะสม ให้ผู้ต้องขังมีงานทำและลดการกระทำผิดซ้ำ

1) ข้อกฎหมายเกี่ยวกับยาเสพติดทั้งมีไว้เพื่อเสพและค้า มีผลต่อจำนวนการเข้ามาของผู้ต้องขัง ควรบังคับใช้ให้ชัดเจน การปรับเปลี่ยนข้อกฎหมายเกี่ยวกับยาเสพติดในประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 โดยเฉพาะการตีความคำว่า “ผู้เสพ” เท่ากับ “ผู้ป่วย” ตามฉบับปรับปรุง มีผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อจำนวนผู้ต้องขังในเรือนจำ และการทำงานของกรมราชทัณฑ์ รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงสาธารณสุข การเปลี่ยนแปลงนี้สะท้อนถึงแนวคิดที่ว่าผู้เสพยาเสพติดควรได้รับการบำบัดรักษาในฐานะผู้ป่วย และสามารถลดจำนวนผู้ต้องขังในเรือนจำลงได้ การปรับเปลี่ยนกฎหมายทำให้ผู้เสพยาเสพติดที่สมัครใจเข้ารับการรักษาไม่จำเป็นต้องเข้าสู่กระบวนการของราชทัณฑ์ การเปลี่ยนแปลงนี้ต้องอาศัยความชัดเจนของนโยบาย การประสานงานระหว่างหน่วยงาน และการติดตามประเมินผล

อย่างใกล้ชิด เพื่อให้การบังคับใช้กฎหมายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรม

2) ขั้นตอนการเข้ารับการบำบัด ผู้ต้องขังคดียาเสพติดเข้ามาควรได้เข้าโปรแกรมการบำบัดฟื้นฟู ประเมินสุขภาพจิตก่อน จากข้อมูลพบว่าผู้ต้องขังที่มีปัญหาสุขภาพจิตมีจำนวนเพิ่มขึ้น ซึ่งส่งผลต่อกระบวนการบำบัดฟื้นฟูและการกลับเข้าสู่สังคม ดังนั้นการประเมินสุขภาพจิตเบื้องต้นจึงเป็นขั้นตอนสำคัญเพื่อคัดกรองและแยกผู้ต้องขังที่มีปัญหาด้านจิตใจออกมาเพื่อรับการบำบัดที่เหมาะสม

3) การฝึกวิชาชีพควรให้สอดคล้องกับตลาด ควรมีการสำรวจตลาดและความต้องการของนายจ้างก่อนกำหนดหลักสูตรการฝึกอาชีพ สนับสนุนทุนเริ่มต้นอาชีพ รัฐหรือองค์กรต่างๆ โดยไม่ต้องพึ่งพาครอบครัวหรือเครือข่ายทางสังคมมากเกินไป

4) ควรจัดอบรมเจ้าหน้าที่ที่ทำหน้าที่ในโปรแกรมบำบัดฟื้นฟูผู้ต้องขังคดียาเสพติดหรือจ้างผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านเพิ่มขึ้น และจำเป็นที่ต้องจัดอบรมเพิ่มเติมแก่เจ้าหน้าที่ฝ่ายอื่นที่มาช่วย เช่น ฝ่ายการศึกษา หรือฝ่ายควบคุมอย่างต่อเนื่อง เพื่อเพิ่มทักษะและความรู้เฉพาะด้านให้กับเจ้าหน้าที่ที่มีอยู่ และการอบรมควรครอบคลุมทั้งด้านทฤษฎีและปฏิบัติ

5) รูปแบบของโปรแกรมการฟื้นฟูผู้ต้องขังยาเสพติด ต้องเน้นให้เขามีอาชีพติดตัว จากข้อมูลที่เจ้าหน้าที่และผู้พ้นโทษเสนอมา สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการออกแบบโปรแกรมการฟื้นฟูผู้ต้องขังยาเสพติด โดยเฉพาะในประเด็นของการสร้างอาชีพและทักษะที่สามารถนำไปใช้เลี้ยงชีพได้หลังพ้นโทษ

(Srisombat Chokprajaksachet, 2015) ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยลดการกลับไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดซ้ำอีก การออกแบบโปรแกรมควรคำนึงถึงความต้องการที่หลากหลายของผู้ต้องขังและสภาพแวดล้อมทางสังคมที่พวกเขาจะกลับไปอยู่ด้วย

6) สังคมภายนอกต้องช่วยกันดูแลคนในครอบครัวและชุมชน เมื่อผู้ต้องขังพ้นโทษออกไปสู่สังคม เป็นสิ่งที่ราชทัณฑ์ยากจะติดตามดูแลพฤติกรรม ทักษะต่อความดีความชั่วของผู้พ้นโทษแต่ละคน เป็นเรื่องที่เหนือการควบคุมเมื่อเขาต้องออกไปดำเนินชีวิตในสังคม เขาต้องพิจารณาดีด้วยตัวเขาเอง การสนับสนุนจากชุมชนและโอกาสทางสังคมถือเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการช่วยให้ผู้พ้นโทษสามารถกลับเข้าสู่สังคมได้อย่างยั่งยืนและลดการกลับไปกระทำผิดซ้ำ

กล่าวโดยสรุปจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยขอสนับสนุนแนวคิด ทฤษฎีทางอาชญวิทยา สังคมวิทยา และจิตวิทยา ดังนี้

1) ทฤษฎีการลงโทษเพื่อแก้ไขฟื้นฟู (Rehabilitative Theory) ถือว่ายังใช้ได้ในปัจจุบัน เป็นการให้โอกาสผู้กระทำผิดปรับปรุงแก้ไขกลับตัวเองให้เป็นคนดี และไม่หวนกลับไปกระทำผิดซ้ำอีก

2) ทฤษฎีการคบค้าสมาคม (Differential Association Theory) จำเป็นต้องแยกผู้กระทำผิดรุนแรง ออกจากผู้กระทำผิดครั้งแรก ป้องกันการเลียนแบบ การเรียนรู้พฤติกรรมไม่พึงประสงค์

3) ทฤษฎีที่เน้นการป้องกันการกระทำผิด (Prevention Theory) การป้องกันย่อมดีกว่า

การแก้ไขที่ต้องเสียงบประมาณจำนวนมาก โดยเฉพาะการป้องกันโดยผ่านการออกแบบสภาพแวดล้อม (Crime Prevention Through Environmental Design: CPTED) ซึ่งเป็นแนวคิดการออกแบบสภาพแวดล้อมทางกายภาพเพื่อลดโอกาสการก่ออาชญากรรม เช่น การเพิ่มแสงสว่าง การลดจุดอับ และการติดตั้งกล้องวงจรปิดในพื้นที่สาธารณะ หากสังคมสามารถป้องกันอาชญากรรมได้ดี จะลดจำนวนผู้ต้องขังลงได้ ซึ่งประหยัดทรัพยากรและสร้างความปลอดภัยได้ยิ่งยกว่า

4) แนวคิดการพัฒนา การศึกษาเรียนรู้ตลอดชีวิต (Long life Learning) ใช้ได้กับทุกคน ไม่ว่าผู้ต้องขังหรือเจ้าหน้าที่ ดังผลการวิจัยที่ออกมาว่า การพัฒนาอาชีพผู้ต้องขัง และการจัดโปรแกรมการบำบัดฟื้นฟูต้องปรับปรุงให้ทันกับสังคมภายนอกอยู่เสมอ โดยในส่วนของเจ้าหน้าที่ต้องเรียนรู้จากต่างประเทศที่ประสบความสำเร็จและการปรับใช้ให้เข้ากับชุมชนท้องถิ่น จึงจะสำเร็จเป็นรูปธรรมอย่างสมบูรณ์

5) ทฤษฎีเจตจำนงอิสระ (Free Will Theory) ยังคงใช้ได้ แม้ว่าการฝึกอาชีพจะช่วยลดอัตราการกระทำผิดซ้ำ และเป็นนโยบายราชทัณฑ์ที่เน้นสู่การบำบัดฟื้นฟูกับผู้ต้องขังแต่ท้ายที่สุดแล้ว บุคคลย่อมต้องคิดแล้วตัดสินใจแล้วที่จะกระทำผิดด้วยตนเอง หากเลือกที่จะกระทำผิด ย่อมต้องยอมรับบทลงโทษ โดยเฉพาะกรณีที่กระทำผิดซ้ำ ควรพิจารณาบทลงโทษที่รุนแรงหรือเป็นบุคคลที่มีบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบต่อสังคมและการตัดสินใจมีผลต่อสังคมส่วนรวม

■ ข้อเสนอแนะการวิจัย

การที่ไทยมีนักโทษคดียาเสพติดติดสัน นับเป็นตัวเลขที่สะท้อนประการหนึ่งว่า แนวทางการบังคับใช้กฎหมายยาเสพติดเป็นปัญหาที่ผ่านมามีปัญหาสำคัญคือ การไม่สามารถแบ่งแยกกลุ่มผู้กระทำผิดร้ายแรงกับไม่ร้ายแรงออกจากกันได้ เช่น ไม่สามารถแยกผู้เสพออกจากผู้ค้า รวมถึงการมีบทสันนิษฐานแห่งคดีที่เด็ดขาดเกินไป จนทำให้การลงโทษผู้กระทำผิดมีลักษณะแบบเหมารวม กวาดทุกคนเข้าไปอยู่ในเรือนจำ แม้จะมีขนาดความร้ายแรงของการกระทำผิดที่แตกต่างกัน จากผลการวิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ปรับปรุงกฎหมายและนโยบายเกี่ยวกับยาเสพติด ควรมีกฎหมายที่ชัดเจนเพื่อใช้บังคับกับผู้เสพที่ถือว่าเป็นผู้ป่วยในกฎหมายปัจจุบัน และบทลงโทษสำหรับผู้ค้าทั้งรายเล็กและรายใหญ่ที่รุนแรง แต่ให้การบังคับใช้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรม และแยกการบำบัดผู้เสพยาเสพติดออกจากกระบวนการยุติธรรมทางอาญา โดยให้กระทรวงสาธารณสุขเป็นผู้รับผิดชอบหลัก เพื่อลดจำนวนผู้ต้องขังในเรือนจำและเน้นการบำบัดรักษาแบบสมัครใจ

2) ส่งเสริมมาตรการลงโทษทางเลือก โดยเริ่มตั้งแต่ศาลจะพิจารณาว่าจะลงโทษด้วยการจำคุกหรือคุมประพฤติ เป็นกระบวนการบำบัดรักษาด้วยคำสั่งศาลผู้กระทำผิดสามารถเลือกสมัครใจเข้าสู่กระบวนการได้ด้วยตัวเอง จนเสร็จสิ้นกระบวนการ โดยผู้ทำผิดจะไม่ถูกดำเนินคดี ทำให้ผู้ทำผิดนั้นจะไม่มีประวัติ

อาชญากร การบำบัดรักษา โดยมีเพียงแค่บางเวลาที่ต้องรับการนัดหมายเข้าพบบุคลากรทางการแพทย์เท่านั้น ซึ่งจะช่วยทำให้สามารถกลับคืนสู่สังคมได้ง่ายขึ้น

3) ปรับกระบวนการรับผู้ต้องขังและการบำบัดฟื้นฟู ควรให้ความสำคัญกับขั้นตอนการแรกรับ ผู้ต้องขังคดีอาญาเสติดควรได้รับการประเมินสุขภาพจิตและบำบัดก่อนเข้าสู่กระบวนการฝึกวิชาชีพ เพื่อให้เข้าใจตนเองและพร้อมปรับเปลี่ยนพฤติกรรม

4) พัฒนาการฝึกวิชาชีพให้สอดคล้องกับตลาดแรงงาน ฝึกอาชีพที่ตรงกับความต้องการของตลาดในท้องถิ่น เช่น ช่างตัดผม ช่างไฟ การขายออนไลน์ และงานบริการ เพื่อเพิ่มโอกาสในการมีงานทำหลังพ้นโทษ ตลอดจนส่งเสริมการฝึกทักษะด้านเทคโนโลยีและดิจิทัล เพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดงานยุคใหม่

5) เพิ่มจำนวนผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน และเพิ่มประสิทธิภาพโปรแกรมบำบัดฟื้นฟู รับสมัครผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น นักจิตวิทยา นักสังคมสงเคราะห์ และนักบำบัด รวมทั้งจัดอบรมเจ้าหน้าที่ให้มีความเชี่ยวชาญที่จะปฏิบัติงานกับผู้ต้องขัง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบำบัดฟื้นฟูอยู่เสมอ ใช้วิธีการบำบัดที่หลากหลาย เช่น ชุมชนบำบัด (Therapeutic Community) และการบำบัดทางปัญญา (Nongnuch Komonhirun et al., 2020) และพฤติกรรม (Cognitive Behavioral Therapy) รายบุคคลหากเป็นไปได้

6) มีนโยบายเสริมสร้างความร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆ มากขึ้น ประสานงานกับภาคเอกชนและชุมชนเพื่อสร้างโอกาสในการจ้างงาน

ผู้พ้นโทษ (Behavior Development Division, Department of Corrections, n.d.) และลดการตีตราจากสังคม จัดตั้งเครือข่ายสนับสนุนผู้พ้นโทษ ให้ความสำคัญกับการทำงานของศูนย์ CARE ให้การทำงานมีความเข้มแข็งและครอบคลุมมากขึ้น เพื่อช่วยเหลือด้านอาชีพและสังคมหลังพ้นโทษ

7) มีนโยบายที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน เนื่องจากครอบครัวและชุมชนมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนผู้พ้นโทษให้กลับสู่สังคมอย่างยั่งยืน ให้โอกาสในการทำงาน โดยจัดโครงการในวาระสำคัญทางครอบครัว สร้างความตระหนักให้สังคมเข้าใจปัญหาเสติดและช่วยกันบำบัดฟื้นฟู

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1) ปรับปรุงกระบวนการฝึกวิชาชีพ โดยเพิ่มความหลากหลายของหลักสูตรฝึกอาชีพให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน เช่น ฝึกทักษะดิจิทัล การขายออนไลน์ หรืออาชีพที่ใช้ทุนน้อยแต่สร้างรายได้ได้เร็ว (เช่น ช่างตัดผม ช่างซ่อมเครื่องใช้ไฟฟ้า) จัดสรรงบประมาณและอุปกรณ์ฝึกอาชีพให้เพียงพอ และสนับสนุนการร่วมมือกับภาคเอกชนเพื่อนำเทคโนโลยีและความรู้ใหม่ๆ เข้ามาใช้ในการฝึกอบรมและประเมินผลการฝึกอาชีพ โดยเชื่อมโยงกับอัตราการมีงานทำหลังพ้นโทษ และปรับปรุงหลักสูตรตามผลลัพธ์

2) การพัฒนาระบบบำบัดฟื้นฟู โดยใช้โปรแกรมบำบัดเชิงพฤติกรรมทางปัญญา (CBT) และโมเดลชุมชนบำบัด (Therapeutic Community) อย่างเป็นระบบ (Sirillak Lertpanichpan, 2015) เพื่อแก้ไขปัญหาการติดยาเสติดและปรับเปลี่ยนความคิด

3) แยกกลุ่มผู้ต้องขังตามระดับความเสี่ยง โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการปฏิบัติ ต่อผู้ต้องขังตั้งแต่แรกจับผู้ต้องขังให้สอดคล้อง เป็นจริงตามหลักการที่ต้องได้แก่ จำแนก ลักษณะผู้ต้องขัง → เข้าโปรแกรมฟื้นฟูจิตใจ → ฝึกวิชาชีพตามความถนัด → อบรม ก่อนปล่อย

โดยนำข้อมูลจากขั้นตอนการแรก มาจำแนกประเภทความแตกต่างของผู้ต้องขัง คดียาเสพติด เช่น แยกระหว่างผู้เสพ ผู้ค้า รายย่อย และผู้ค้ารายใหญ่ เพื่อป้องกันการแลกเปลี่ยนข้อมูลหรือสร้างเครือข่าย อาชญากรรม

4) เตรียมพร้อมก่อนปล่อยโดยขยายเวลา โครงการเตรียมความพร้อมก่อนปล่อยให้มีเวลา อบรมยาวกว่าเดิม หมายถึงให้ความสำคัญกับ ขั้นตอนนี้มากขึ้น และให้ครอบคลุมผู้ต้องขังทุกคน โดยเน้นทักษะชีวิต การจัดการเงิน และการปรับตัว ทางสังคม ซึ่งจะช่วยลดปัญหาการกระทำผิดซ้ำ มีความพร้อมที่จะกลับสู่สังคม และควรติดตามผล หลังปล่อยตัวและขยายความร่วมมือกับ ภาคส่วนอื่น

5) สร้างเครือข่ายความร่วมมือกับชุมชน และนายจ้าง เพื่อให้ผู้พ้นโทษมีงานทำทันที และลดการกลับมากระทำผิดซ้ำ เช่น จัดตั้ง ศูนย์ติดตามผลหลังพ้นโทษ เพื่อให้คำปรึกษา ช่วยเหลือด้านอาชีพ และแก้ไขปัญหาสังคม ที่อาจนำไปสู่การกระทำผิดซ้ำ

6) รณรงค์ลดการตีตราในสังคม เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้พ้นโทษกลับคืนสู่สังคม ได้อย่างเต็มที่ โดยประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อ และกิจกรรมสาธารณะ ตัวอย่างเช่น นำผู้พ้นโทษ ที่กลับไปสู่สังคม มีงาน มีรายได้ ประสบความสำเร็จ

ในชีวิต ออกสื่อให้ความรู้ เล่าประสบการณ์ เดือนสติผู้ที่จะทำผิด เป็นตัวอย่างที่ดี

7) การวิจัยและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่ได้ศึกษาต่อ และทำวิจัย เพื่อพัฒนางานราชทัณฑ์ วิธีการบำบัดฟื้นฟู ผู้ต้องขังยาเสพติดด้วยวิธีการใหม่ๆ ทั้งนี้ การจัดทำฐานข้อมูลผู้ต้องขังและผู้พ้นโทษ เป็นสิ่งสำคัญ เพื่อติดตามผลลัพธ์และประเมิน ประสิทธิภาพของโปรแกรมฝึกอาชีพและบำบัด ฟื้นฟู

8) ศึกษาโมเดลจากต่างประเทศอยู่เสมอ คอยศึกษา ดูงาน และร่วมมือกับหน่วยงานจาก ต่างประเทศ เพื่อพัฒนารูปแบบ (Model) ที่ประสบความสำเร็จมาปรับใช้ เช่น ในสหรัฐอเมริกา หรือระบบ Normalization ในยุโรปที่ประสบความสำเร็จ เพื่อนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับ บริบทไทย

9) เสนอให้ตั้งคณะกรรมการชุมชน สังคม และหน่วยงานประสานงานต่อเนื่องจาก กรมราชทัณฑ์ โดยผลักดันพระราชบัญญัติ ส่งเสริมการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท และผลักดัน พระราชบัญญัติพฤติกรรมชุมชน ที่ส่งเสริม การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อป้องกัน อาชญากรรมในพื้นที่ ให้ช่วยกันดูแลสอดส่อง และช่วยให้ประชาชนเข้าใจกฎหมายมากขึ้น หากมีผู้ต้องขังพ้นโทษ ชุมชนโดยเฉพาะครอบครัว ที่จะต้องดูแลฟื้นฟู และให้กำลังใจ ให้เขารู้สึก มีคุณค่าที่จะอยู่ต่อไปในสังคม โดยตั้ง คณะกรรมการชุมชนเกี่ยวกับดูแล ช่วยเหลือ มีเงินทุนสนับสนุนอาชีพในชุมชน

10) ประสานงานกับประเทศเพื่อนบ้าน ในการจับกุม ติดตาม การขนย้ายยาเสพติด ภาครัฐจัดตั้งหน่วยงานเพื่อประสานงานกับ

ประเทศเพื่อนบ้านที่เป็นแหล่งขนย้ายยาเสพติดเข้าประเทศ จัดสรรงบประมาณ และเจ้าหน้าที่เพื่อป้องกันการเข้ามาของยาเสพติด และสนับสนุนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ทำงานแบบบูรณาการ

■ บรรณานุกรม

Behavior Development Division, Department of Corrections. (n.d.). *CARE: Operation manual for the Coordination and Employment Promotion Center*. <http://www.correct.go.th/care/>

Department of Corrections, Behavior Development Division. (2021). *Manual for vocational training and rehabilitation of inmates*. <http://www.correct.go.th>

Nongnuch Komonhirun, Phrasuthirattanabundit, & Konit Srithong. (2020). Wisdom therapy: Innovations for sustainable mental development of prisoners. *Journal of MCU Nakhondhat*, 7(8), 411-426.

Sirillak Lertpanichpan. (2015). *A study on creating appropriate alternatives through non-custodial measures for female inmates, avoiding the use of imprisonment, and promoting legal literacy according to the Bangkok Rules*. Jprint.

Srisombat Chokprajaksachat. (2015). Guidelines for developing the behavior of offenders in Thailand. *Journal of Justice Process*, 8(3), 89.

Thailand Institute of Justice, & United Nations Office on Drugs and Crime. (2021). *Research on the causes of recidivism in Thailand*. www.tijthailand.org

